

vprašanjih sanitete. Posebno pozornost so namenjali vodi. Iz tedenskih poročil zdravniškega vodje sta avtorja črpala številne podatke in na tej podlagi izdelala razne statistike. Vsekakor lahko sklenemo, da je bila zdravniška oskrba internirancev tega taborišča daleč nad povprečjem oskrbe avstrijskega prebivalstva.

Knjiga je opremljena s številnimi fotografijami, skicami taboibišča, karikaturami in dokumenti. Prinaša nekaj pričevanj in zgodovinskih dokumentarnih zapisov ter končuje s kratkim opisom predmetnih virov.

Avguštin Malle

Gerhard Finding, Klagenfurt in Schutt und Asche. Abc-werbeagentur GmbH, Klagenfurt 2008, 154 str., ilustrirano

Celovec, glavno mesto avstrijske Koroške, ima občasno kompliciran odnos do lastne preteklosti. V primerjavi z drugimi srednjevelikimi avstrijskih mest Celovec na primer niti nima mestnega muzeja niti ne mestnega arhiva. Posebno izrazit je seveda odnos mesta do svoje nacistične preteklosti. Vse do danes manjka z uradne strani ofenzivna, kritična obdelava dokodkov v bivšem glavnem mestu gau-a. Glede tega Celovec ubira povsem drugo pot kot na primer njegovo partnersko mesto Dachau. Za tamkajšnji mestni turistični biro je posredovanje mestne zgodovine v nacističnem času važen del njegove dejavnosti. Pristojni oddelek v mestni upravi nosi povsem dosledno ime "Urad za kulturo, turizem in sodobno zgodovino". V Celovcu so bile in so predvsem civilno družbene iniciative, ki raziskujejo nacistično preteklost mesta in tudi opozarjajo na ta in drug rjavi madež mestnega teritorija. Opozorimo naj le na mali folder, ki vabi na antifašistični obhod po Celovcu in opozarja na kraje zločinov nacistične strahovlade ali na umetnostno-sodobnozgodovinski projekt "Kraj zločina Koroška 1938-1945" v kavarni Om. V samem javnem prostoru mestnega centra ne najdemo domala nobenih opozoril na nacistične grozote.

Ta deficit je spodbudil družboslovca Nadjo Danglmaier in Helge Strombergerja - slednji je bil poleg Bele Ban in Wernerja Überbacherja že udeležen pri zgoraj navedenem projektu -, da izdelata delovne materialije za pouk. Z odkrivajočim učenjem na licu mesta, tak je namen obeh avtorjev, naj bi mladince usposobili za diferencirano presojanje (str. 20). To je vsekakor hvalevredno in važno početje, ker smo na Koroškem pogosto še soočeni s tezo, da so se "resnične" grozote druge svetovne vojne na Koroškem pričele šele s takoimenovanimi

odvedenci maja 1945,¹ kakor da ne bi bili obstajali podružnici koncentracijskega taborišča Mauthausen na Ljubelju in v Dhovšah (Lendorfu) pri Celovcu, kakor da ne bi bilo nobenih deportacij v koncentracijska taborišča, nobenih justifikacij, nobenih zločinov evtanazije, nobenih deportacij koroških slovenskih držin, nobenega prisilnega dela, ... Posebno nazorno je bilo to gledanje prezentirano pri posebni razstavi "1944/45 - Celovec v ruševinah in pepelu" (1944/45 - Klagenfurt in Schutt und Asche), ki je bila postavljena v muzeju rudarstva in v priložnostni publikaciji "Celovec v ruševinah in pepelu" (Klagenfurt in Schutt und Asche). Poimenovanje "krajev groze" je torej za Celovec posebnega pomena. Učni material, ki sta ga Danglmaier in Stromberger predstavila 2007, je bil tako pozitivno sprejet, da sta se avtorja odločila za predelavo in dopolnitev. Rezultat je sedaj na voljo vsem, ki jih zanima nacistična zgodovina Celovca in ukrepi preganjanja, ki so bili tu storjeni. Primerjava z zgoraj omenjeno priložnostno publikacijo dokumentira, kako različni so vedno še koncepti premagovanja preteklosti in kako potrebna je objava knjige kot "Kraji zločinov. Kraji spomina" (Tat-Orte. Schau-Plätze).

"Celovec v ruševinah in pepelu", 154 strani obsegajoča knjiga visokosijajnega tipa, tematizira predvsem bombardiranje po zaveznikih in posledice za Celovec. V uvodu (str. 9) so bralci seznanjeni, da se publikacija, "ne da bi upoštevala tragedije rasistično ali politično preganjanih v obravnavanem obdobju", koncentrira na "bombardiranje mesta po aliiranih silah". Ta prostovoljna omejitev pa dopušča, da nastane povsem svojstvena slika, ki Celovec in njegovo prebivalstvo prikazuje izključno kot žrtvi druge svetovne vojne. "Za boljše razumevanje vzročnih povezav", je rečeno v uvodu, "je obdelana situacija Avstrije pred anšlusom Nemškemu rajhu, ker je bila Koroška in so bili Korošci v tedanjem času odločilno udeleženi pri političnem razvoju od avstrofašizma k nacionalsocializmu in bili vključeni v dogajanja." Publikacija naj bi bila "mali gradbeni kamen obdelave (raziskovanja) novejših zgodovine Celovca". Kaj se pojmuje pod "obdelavo zgodovine", dokumentira izbira virov in obravnavanih tem. Tako temelji centralni del raziskave na viru iz arhiva kulturnega oddelka mesta Celovec, torej na viru, ki so ga zasnovale v vojnem času nacistične oblasti. Material aliiranih, tako je povedano v nadaljnjem tekstu, ni bil uporabljen. Temu primerno enostranska je knjiga.

Po nekaki inventarizaciji, ki prikazuje Celovec s starimi razglednicami nekako do zgodnjih tridesetih let dvajsetega stoletja, knjiga opisuje čas med leti 1933 do 1938. Medtem ko avtor za ta čas povsem nedvoumno uporablja pojem avstrofašizem in se decidirano ograjuje od bagatelizirajočega poimenovanja "stanovska država" (str. 35), se v povezavi z nacionalsocialisti domala vseskozi izogiba označitvi fašistični. Kot nasprotniki Dollfušovega in Schuschniggovega režima so izrecno posebno omenjeni nacisti. Priznani so kot "pravi junaki", ki da so se upirali proti diktaturi (str. 23). Obširno so v tem poglavju za dokumentiranje vzdušja uporabljeni izvlečki iz zapisov Friedricha Rainerja, ki jih je napisal po vojni v jugoslovanskem ujetništvu. Povsem nekomentirano se reproducirajo njegove ocene nacističnega julijskega puča 1934 in časa neposredno do "anšlusa" (str. 26-34) in življenjepisa, ki ga je napisal (str. 40). Po poglavju o avstrofašizmu sledi razdelek o "avstrijskem preseganju preteklosti" (str. 35). Na katero preteklost so naravnane misli? V tem delu se konkretno kritizirata spominsko obeležje v nižjeavstrijskem

¹ Claudia Fräss-Ehrfeld, Geschichte Kärntens 1918-1920. Abwehrkampf - Volksabstimmung - Identitätssuche. Klagenfurt 2000, 199.

Wöllersdorfu in politika spominjanja, ki se tam prakticira. V Wöllersdorfu so avstrofašisti uredili t. i. pridrževalno (internacijsko) taborišče (Anhaltelager) za režimske nasprotnike. Obležje spominja, kot je povedano v napisu, na "razbitje demokracije" in na tukaj zaprte funkcionarje avstrijskega delavskega gibanja. Avtor sedaj kritizira, da iz napisa ni razvidno, da je bilo v Avstriji fašistično obdobje pred takoimenovanim "anšlusom" in da bagatelizirajoče govori o "pridrževalnem taborišču". Kaj je avtorja po vsej verjetnosti dosti bolj motilo, nam postane jasno, če primerjamo tekst spominskega obležja s komentarjem avtorja. Spominsko obležje govori izključno o v Wöllersdorfu zaprtih funkcionarjih delavskega gibanja, ne pa o tam tudi zaprtih ilegalnih nacionalsocialistih. Pričujočemu prikazu uspe, da ilegalne naciste stilizira kot borce odpora proti avstrofašizmu in kot njegove žrtve. Vendar njihov cilj ni bilo razbitje fašizma kot političnega koncepta po sebi in vzpostavitev neke demokracije, temveč "le" zadušitev klerikalnega fašizma.

"Anšlus" sam je opisan v pričujočem prikazu kot neka uspešnica, zaznamovana z "gospodarskimi in socialnimi ukrepi", ki da so vodili k dvigu življenjskega standarda širokih plasti previvalstva. Le zelo sramežljivo prikazuje tudi drugo plat medalje: omejitve svobode tiska, aretacije "glasno mislečih nasprotnikov režima" in dejstvo, da so "deli judovskega prebivalstva" že marca 1938 zapustili deželo (str. 37). Kolektivni nasilni izgredi proti Judom, ki so se takoj pričeli ali masovne deportacije domnevnih nasprotnikov režima v koncentracijsko taborišče v Dachau, do katerih je prišlo tudi v mestu Celovec, niso omenjeni. K uspešnici te zgodbe štejejo tudi "gigantski načrti izgradnje", do katerih naj bi prišlo v mestu (str. 52-53). Vendar, čigava delovna sila je bila izkoriščana za uresničitev teh gradbenih načrtov? Za realizacijo teh prestižnih objektov so bili angažirani v velikem obsegu prisilni delavci in vojni ujetniki, pa tudi kacetlarji. Za gradnjo SS-kasarne v Dhovšah odnosno za tam stacionirano SS-junkersko šolo je bila na primer leta 1943 postavljena posebna podružnica koncentracijskega taborišča Mauthausen, ki je v povprečju štela okoli 100 moških jetnikov. O tem bralci ne izvedo ničesar. V publikaciji se Celovec slika vse do pričetka bombnih napadov kot "idilično-tiho glavno mesto gau-a", ki v resnici ni bilo ogroženo po vojnih ukrepih (str. 55). Celu številnih žrtev iz vrst Celovčanov, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko in s tem povezanega trpljenja med prebivalstvom ne omenja, kot tudi ni tematizirano kot posledica vojne pomanjkanje blaga, ki je grozovito pestilo široke sloje prebivalstva.

Sledeči dve tretjini publikacije sta namenjeni izključno bombnim napadom. Obsežno so prikazani "oficielni cilji zračnih napadov": podružnica letalske industrije iz Wiener Neustadta, preskrbovalne in prometne povezave, vojaško letališče v Trnji vasi in industrijske naprave ter tovarne; prikazane so tudi v njihovem stanju pred bombnimi napadi. Sledi poglavje o "pripravah na zračno vojno" med drugim z načrtom podzemskega lazareta, ki naj bi bil nameščen v bunkerski zgradbi Križne gore. Gradbeni načrti segajo v leto 1942, 1943 so pospešeno pričeli z ureditvijo bunkerskih zgradb za civilno prebivalstvo. Medtem ko so aliirani opisani kot povzročitelji velikega trpljenja, manjkajo opozorila na dejanske povzročitelje gorja. V središču prikaza je minuciozna dokumentacija bombnih napadov v besedi in sliki. Na 50 straneh publikacija kaže izključno fotografije razvalin kot posledico bombnih napadov in gradi na učinku slik kot virov.

Težki čas pa se je pričel, tako je zapisano v poglavju "Kapitulacija", v jutranjih urah 7. maja 1945 in njegov začetek je povezan, tako sugerira spremljajoče be-

sedilo, z odstopom gaulajterja in predajo poslov novi provizorični deželni vladi. Kot prednostni cilj nove koroške vlade avtor omenja "varovanje meje na Karavankah pred jurišajočo Titovo vojsko in po drugi strani spodbujanje britanskih enot, ki so že stale na Koroškem, k naglejšemu prodoru na Koroško" (str. 146). Sledi kratek seznam materialnih škod v mestu Celovec, skopo odmerjeno in nešpektakularno opozorilo na maja 1945 izvedeno "odvedbo" približno 80 oseb iz Celovca, med katerimi je bil tudi nacistični nadžupan Celovca, dr. Friedrich von Franz z svojo družino. Skratka, nastane vtis, da Koroška ni bila osvobojena od nacionalsocializma, temveč zasedena po Jugoslovanih in Angležih. Po končani vojni pa se je, kot je rečeno v zaključku, celo "lovalo odgovorne rajhovskega gau-a Koroške, pogosto so jih aretirali in obsodili. Posledica so bile smrtne obsodbe, zaporne kazni in samomori" (str. 149). Odgovornosti nacističnih veljakov za vojne zločine in preganjanje ljudi avtor pravtako ne omenja, kot tudi ne tematizira dejstva, da so bili prav oni, ki so s parolami vztrajanja tako dolgo držali pri življenju nacistično diktaturo.

Branje zapusti zelo nelagoden občutek in številne iritacije. Kar publikacijo kljub temu naredi čitljivo, je njeno bogastvo historičnega slikovnega gradiva, starih razglednic in sočasnih dokumentov. Kar manjka, je kritično vrednotenje uporabljenih virov, ki so nastali v ustanovah NSDAP odnosno bili napisani od bivših funkcionarjev. Vse preveč gledanj je brez distance prevzetih. Predvsem pri publikaciji, ki je namenjena široki publiki, kot je to običajno pri spremnem katalogu razstave, bi bilo skrbno komentiranje materiala potrebno. S tem je povezano vprašanje, kako razumeti citat bivšega koroškega deželnega glavarja, ki je naveden na začetku knjige: "Zgodovina in zgodovinska zavest sta osnovi urejene samozavesti dežele." (Jörg Haider, 10. 10. 2008) [Str. 3]

Brigitte Entner

Nadja Danglmaier, Helge Stromberger, Tat-orte, Schau-plätze : Erinnerungsarbeit an den Stätten nationalsozialistischer Gewalt in Klagenfurt, Drava, Klagenfurt, Wien, = Celovec, Dunaj 2009, 192 str., ilustrirano

Povsem drugačno zgodovinsko zavest kot delo Gerhard Finding, Klagenfurt in Schutt und Asche posreduje delo Danglmaierjeve in Strombergerja. Publikacija obsega pičlih 200 strani in vsebuje poleg zgodovinskega slikovnega materiala aktualne fotografije v črno-beli tehniki umetnice Le-e Lugarič, ki prikazujejo omenjene kraje zločinov in dogajanj. Za boljšo preglednost je bil knjigi dodan še načrt mesta s kratkimi informacijami o obravnavanih krajih. Namenu knjige, da relevantne kraje obhodi in odkriva vsak sam, bi bolje ustrezalo in bilo v pomoč, ko bi ta del zasnovali kot priložo, ki bi jo iz knjige lahko vzeli. Avtorska dvojica delo prezentira kot skupno. In vendar so predvsem pedagoški prispevki, ki obravnavajo rasno preganjanje, tisti, ki jih je pretežno obravnavala Nadja Danglmaier, medtem ko so prispevki, ki govorijo o evtanaziji, nacističnih varnostnih službah in pokopališčih, izpod peresa Helge Strombergerja. Avtorja poudarjata, da publikacije ne